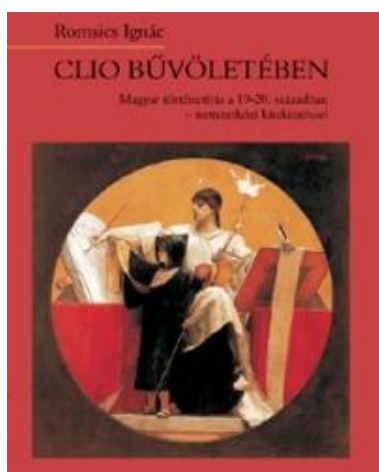

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/01/savoly-maria-historiografia-es-tortenelemoktatas-02-04-07/>

Sávoly Mária

Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, 2011)

„Bízzunk benne, hogy munkánkkal nemcsak a felsőfokú történelem-oktatás szakirodalmi feltételeit javítjuk, hanem a magyar történelemírás múltja – intézményei és művelői, eredményei és vitái, módszerei és politikai beágyazottsága – iránt érdeklődő olvasó értelmiségiek figyelmét is kiérdemljük” – írja műve előszavában Romsics Ignác. Tegyük rögtön hozzá, hogy ha közvetlenül és állandó jelleggel nem is, de bizonyos korszakok, témák feldolgozása során, történelmi személyiségek megismerési folyamatában a középiskolai történelemoktatás sem nélkülözheti a historiográfia egyik-másik elemének beemelését a tanítási-tanulási folyamatba.

Nem is beszélve a forrásközpontú történelemoktatás gyakorlati alkalmazásáról, s egyre szélesebb körű elterjedéséről, ahol az elsődleges, másodlagos források, segédanyagok elemzéséhez, feldolgozásához feltétlenül szükség van az adott történetírói irányzatok, történetírók megismerésére, a vonatkozó korszakhoz illeszkedésére.

Gondoljunk bele, hogy lehet-e a mohácsi vész feldolgozásánál kihagyni Brodarics István személyiségét és művét, vagy Erdély 16. század végi történeténél Szamosközy munkáját stb.

Az igényes történelemtanári tevékenységnek pedig elengedhetetlen feltétele kell legyen egyfajta historiográfiai alapműveltség. Romsics Ignác legújabb műve bizonyára kézikönyvként fog szolgálni a kollegák szakmai tevékenységéhez.

Bár a szerző – ahogy a könyv címében is jelzi – a 19–20. századi magyar történetírást mutatja be, illetve helyezi a nemzetközi irányzatok rendszerébe, műve első fejezetében a tudományos történetírás alapjainak 15–18. századi kialakulását vázolja mind európai, mind magyar vonatkozásban. Külön felhívjuk a szaktanárok figyelmét a „Thurócztól Virág Benedekig” terjedő időszak szerzőinek, történelmi munkáinak elemző bemutatására, közülük is például Szamosközy Istvánéra, aki az oknyomozó történetírás letéteményese, vagy Pray Györgyére, mint a forráskritikai szempontokat alkalmazó tudományos történetírás magyarországi megalapítójára, Sajnovics János nyelvészeti megközelítésére az eredettörténelmi kutatásokban vagy Virág Benedekre, a népszerűsítő jellegű történelmi munkák első képviselőjére.

A mű II. fejezetében Romsics Ignác egyetlen hatalmas ívre helyezi fel az európai történetírás XIX. századi irányzatainak, s azok legpregnansabb képviselőinek elemző értékelését a romantika, a historizmus, a pozitivizmus, a történelmi materializmus keretein belül. Figyelemre méltó például a historizmus történetíróinak és műveiknek karakterisztikus,

Sávoly Mária: Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, 2011)

egyben plasztikus, ugyanakkor igen élvezetes olvasmányos stílusú ábrázolása, benne például Ranke életművének szinte dramatikus megjelenítése.

Ahogy a szerző írja: „A saját világképét múltba vetítő, s a szabadság eszmét a nemzeti múlt dicsőítésével összekötő romantikus történetírás a 19. század utolsó harmadára lehanyaglott. A többnyire Ranke történetírásával azonosított historizmus viszont óriási hatást gyakorolt a történeti kutatások további fejlődésére.” (66. old.) A tudományos történetírás és kihívói című alfejezet e fenti megállapítást veszi nagytitkos alá, amikor Gabriel Monodtól Max Weberen át Benedetto Croceig a történelmi célok és értékek, okok valamint társadalmi és politikai következmények, művészeti irányzatok egymásba fonódó, egymásnak feszülő, egymásnak ellentmondó kapcsolatrendszerét elemzi.

Míg ez előbbieket értékes részei a műnek értelemeszerűen a történeti munkához, a felsőfokú oktatáshoz elengedhetetlenek, illetve a történelemtanárok s az érdeklődő közvélemény számára kivételes élményt nyújtanak, a középiskolai történelemoktatásnak viszont közvetlenül hasznosítható részét képezheti a 19. századi magyar történetírást taglaló III. fejezet. Mint a szerző felvezetőjében megállapítja: „Magyarország 19. századi történelmét az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, valamint az 1867-es kiegyezés osztják három egymástól különböző korszakra. A reformkor, a Világos utáni neoabszolutizmus korszaka és a kiegyezés utáni dualizmus időszaka nemcsak az ország általános helyzetének alakulása, hanem a történelemírás fejlődése szempontjából is eltérő keretfeltételeket jelentett, és más-más feladatokat adott. A reformkori történetírási és történeti kutatás intézményrendszere még egyaránt kezdetleges volt, s emellett külön feladatot jelentett a magyar nyelvű értekező próza megújítása. A négy nagy európai történetírói irányzat közül a magyar történetírásban ekkor és még a neoabszolutizmus korában is a romantikus nemzeti szemlélet dominált. Az 1850-es és 1860-as évek kezdeményezéseinek köszönhetően a század utolsó harmadára viszont Magyarországon is intézményesült a szaktudományos történetírás és szakszerű történetírási képzés. A továbbélő romantikus-nemzeti történetírói attitűd ugyanakkor kezdett anakronisztikussá válni. Az 1867 utáni korszak magyar történészeinek többsége a historizmus és/vagy a pozitívizmus szempontjait és kutatási gyakorlatát követte. A történelmi materializmus a század utolsó éveitől hatott, ám befolyása korlátozott volt.” (77. old.)

A század magyar történetírását a szerző kronologikus sorrendben ábrázolja, azaz a reformkortól, a neoabszolutizmustól és a kiegyezéstől a századfordulóig terjedő időszakokban. Utóbbin belül behatóan vizsgálja történészek nemzedékeinek és a történetírás intézményeinek működését, az ideológiai és módszertani irányzatokat, végül a meghatározó millenniumi kiadványokat ismerteti.

Valójában szintén a forrásközpontú történelemoktatásunk részét képezhetné a reformkor és a neoabszolutizmus kiemelkedő történészei (így Horváth Mihály, Szalay László, Eötvös József) egy-egy munkájának jó érzékkel szelektált részlete, ahogy pályafutásuk gazdagíthatná a tudománytörténeti ismereteket.

A kiegyezéstől a századfordulóig tartó periódust felvonultató rész, ha közvetlenül nem is építhető be a középiskolai történelemoktatás ismeretanyagába, de elmélyítheti a történelemtanári szemléletet, a történeti kulturáltságot, sőt közvetve még a metodikai műveltség kiszélesítését is. Ezt szolgálja, ahogy Romsics Ignác a kiegyezés után megváltozott gazdasági, társadalmi, kulturális – benne oktatási – szituációba ágyazva rendkívül differenciáltan, ugyanakkor vonzó stílusban tárja elénk történészek, levéltárosok, régészek szinte megelevenedő portréit, s értékeli tevékenységüket (többek között Thaly

Sávoly Mária: Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, 2011)

Kálmánét, Fraknoi Vilmosét, Acsády Ignácét, Marczali Henrikét, Békefi Remigét, Tagányi Károlyét, Erdélyi Lászlóét).

Ugyanígy az ideológiai és módszertani irányzatok összehasonlító elemzése során az előbb említett nagy történész egyéniségek vonzóan plasztikus portréin túl történelemszemléletüket, történettudói módszereik párhuzamait, illetve vitáikat igen jól érzékelteti a szerző, beillesztve a nemzetközi történeti irányzatok rendszerébe.

Romsics Ignác a 20. századi európai történetírás multilaterális és multiperspektívikus tablóját egy precíz, racionális szerkesztéssel teszi átláthatóvá és közérthetővé, s választja el a 19. századétól, amelytől az új irányzatok számos területen változást hoztak.

Az általános tendenciák ismertetésén túl az egyetemes történeti kézikönyvek és szintézisek, az ismeretelméleti irányzatok elemzése mellett kiemelt szerepet kap a szellemtörténet és a német történetírás, az Annales-iskola, valamint a posztmodern történetírói irányzatok érdemi felsorakoztatása, hogy aztán konklúzióként megállapítható legyen: *„A történetírás tematikai diverzifikálódásával párhuzamosan a történelmi gondolkodás térbeli koordinátái is megváltoztak. Az Európa-centrikus nézőpontot olyan globális vagy univerzális perspektíva váltotta fel, amely az ázsiai, az arab vagy akár a fekete-afrikai kultúrákat éppen olyan értékesnek és tanulmányozásra érdemesnek tartotta, mint az európai vagy az amerikai. Ezt a paradigmaváltást alapvetően két tényező idézte elő: a dekolonizáció és a „feketék” polgárjogi mozgalma, majd egyenjogúsítása az Egyesült Államokban. Mindkét folyamat a század első felében kezdődött, de igazán átütővé és eredményessé csak az 1950-es évek végétől vált. Eközben kialakultak az Európán és az Egyesült Államokon kívüli világ helyi történész műhelyei...”* (175-176. old)

A marxista és marxizáló történetírás – a magyar történetírásra is gyakorolt kényszerű hatásából következően – értelemszerűen alapos vizsgálat alá került a műben, melynek summás értékelése a következő: *„... A nyugati világban a marxizmus a világnézetek egyike volt, amelyből többnyire kreatív módon más és más filozófia iskolák tanaival kombinálva merítettek a történészek. Keleten viszont néhány éves átmenet után hegemon helyzetbe került, amelynek következtében hittételszerűen előírt változatát csak elfogadni lehetett, elutasítani vagy szelektíven felhasználni évtizedeken át nem.”* (210. old.)

A mű utolsó három fejezete, mely terjedelmében is hangsúlyos szerepet kap, a 20. századi magyar történetírást tárja olvasói elé, melyet előljáróban így foglal össze a szerző: *„A 20. századi magyar történelmet a világtörténelem három nagy eseménye osztja négy – politikai szempontból különösen élesen elkülönülő – korszakra. Az első, amelyet az I. világháborút követő 1918–1920-as területi átrendeződés zárt le, lényegében az 1867 utáni dualista időszak folytatásának tekinthető. Az 1920-szal kezdődő második periódus, a negyedszázados Horthy-korszak viszont területi és állami szempontból egyaránt markánsan elkülönül a korábbi korszakoktól. Ez a történetírás intézményrendszere témáira és értékreferenciáira is hatást gyakorolt. Alapvető változás mégsem következett be: a két világháború közötti magyar történetírás saját korábbi hagyományaira is építve sikeresen törekedett arra, hogy metodológiai szempontból lépést tartson a nyugat-európai tendenciákkal. Az ország 1945 utáni szovjetizálása ezzel szemben a történetírás totális gleichschaltolását és drasztikus színvonalcsökkenését vonta maga után. A professzionális történészek többségét háttérbe szorították; a történelmi materializmus minden más ideológiai és módszertani irányzathoz képest hegemon helyzetbe került; megkezdődött a múlt marxista propagandaszempontok szerinti újraértékelése. Bár az 1956-os forradalom után lassú regenerálódás vette kezdetét, és idővel sikeres reprofesszionizálódás következett be, a*

Sávoly Mária: Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, 2011)

politikai korlátoktól mentes ideológiai, metodológiai és intézményi pluralizmus a történetírásban is csak az 1989–90-es rendszerváltás után állt helyre. Mindez indokolja, hogy a 20. századi magyar történetíráson belül markánsan megkülönböztessük az 1945 előtti, ún. polgári, valamint 1945 és 1990 közötti, ún. szocialista korszakot.” (245. old.)

A fentiek alapján Romsics Ignác először a 20. század első felére jellemző magyar történetírást vizsgálja, benne elsőként az intézményi keretek, forráskiadás, s a századelő irányzatai és tudományos vitái ismertetését. A fejezet súlypontozott részét azonban a Horthy-korszak történetírása teszi ki, az alábbi bontásban, mely a legtalálóbban hozza életközelsébe s teszi közérthetővé a két világháború közti historiográfiai helyzetet:

- Kézikönyvek és módszertanok;
- Szekfű, Hóman és a szellemtörténet;
- Domanovszky és a művelődéstörténet;
- Mályusz, Hajnal és Szabó: utak a társadalomtörténethez;
- Málnási és Baráth: a magyar történelem szélsőjobboldali olvasatai;
- Molnár, Révai, Mód: a magyar történelem marxista interpretációi.

E rész is kiemelten értékes történész portrékat és pályafutásokat vonultat fel, melyek közül nyilván különös érdeklődésre tart számot a Szekfű Gyula és Hóman Bálint tevékenységét bemutató elemzés, hiszen e két történettudós munkássága máig a legközismertebb nemcsak a szakma, de az érdeklődő laikusok táborában is. Ezt igazolja műveik napjainkban is újból és újból megjelenő kiadása, közülük is az immár klasszikus „Magyar Történet” sorozat, melyet az érdemi elemzést követően így értékeli a szerző: „*A Magyar Történet a 20. századi magyar történetírás legnagyobb egyéni teljesítménye. Hasonló munkára közel 100 évvel korábban Szalay László és Horváth Mihály vállalkozott, azóta pedig senki. A magyarság több mint ezer éves történetének a mai napig ez az utolsó részletes, átfogó, koherens és időben is teljes szintézise. A munkából az 1941-1943-ban megjelent 7. kiadással együtt összesen 25 ezer példányt adtak el, ami meghaladta a 20 milliós országban terjesztett A magyar nemzet története előfizetőinek 20 ezres számát. A szakma recepciója egészében véve ugyancsak pozitív volt...*” (305. old.)

A 20. század második felének magyar történetírásáról találób diagnózist még nem adtak a szakma részéről: „*A magyar történetírás 1945 és 1990 közötti históriája – az ország egész történetéhez hasonlóan – három alperiódusra oszlik. Az első, még pluralistának és többé-kevésbé demokratikusnak nevezhető időszak 1949-1950-ig, vagyis lényegében az 1948-1949-es kommunista hatalomátvételig tartott. E néhány év történetírását, a történész közéletet a marxista és nem marxista irányzatok éles harca jellemezte. Az 1949-től 1956-ig, sőt lényegében az 1950-es évek végéig terjedő második szakaszra a marxizmus olyan vulgarizált és sematikus változatának egyeduralma és ennek széles körű propagálása nyomta rá bélyegét, amely a régi függetlenségi szemlélet számos elemét magába olvasztotta. Az ily módon konstruált új történetpolitikai kánont nemzeti kommunista múltszemléletnek nevezzük. A Kádár-korszak történetírását az 1960-as évek elejétől kezdődően a kulturális élet egészéhez hasonlóan az óvatos és fokozatos liberalizálódás, s egyben a szakma újbóli professzionalizálódása jellemezte. Az 1950-es évek jellemző nemzeti kommunista szemlélet mellett polgárjogot nyert az aulikus Habsburg-párti történetpolitikai hagyomány számos eleme, illetve ezek marxista szempontú újraértelmezése. Ezek a változások a történetírás intézményrendszerének és folyóirat-struktúrájának az átalakulásában, valamint a történész céh személyi összetételében, felkészültségében és módszertani eljárásaiban egyaránt kifejeződtek. A megújulást jelentős*

Sávoly Mária: Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, 2011)

mértékben segítették a Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal újra szövődő tudományos kapcsolatok, amit az egyes országokkal 1959 és 1971 között kötött kulturális és tudományos együttműködési megállapodások tettek lehetővé. (356. old.)

Az alfejezetek címei a fentiek alapján itt is igen találóan jellemzik az egyes korszakok történetírói irányvonalát, tartalmi, módszertani változásait, összefüggésben a politikai háttterekkel. (A történetírás gleichschaltolása az átmenet éveiben; A magyar történelem nemzeti kommunista interpretációjának kanonizálása az 1950-es években; Liberalizálódás és reprofesszionizálódás a Kádár-korszakban)

Igen tanulságosak, és főleg a történelem tanárok számára kiemelt érdeklődésre tarthatnak számon többek között a fejezet azon részei, melyek a középiskolai történelemtankönyvek rendszerfüggő változásait ismertetik. (362-363; 390-391. old.)

A fejezet legnagyobb részét (397-480. old.), s nyilván nem kizárólag időbeli arányai miatt a Kádár-korszak történetírásának elemző-értékelő ábrázolása foglalja le, melynek fentebb jelzett címe találóan utal arra a sokirányú szakmai tevékenységre, mely az adott periódusban bontakozott ki. Ezzel kapcsolatban is szeretnénk felhívni a történelemtanárok figyelmét a korszak olyan nagy történész egyéniségeinek kutatásaira, meghatározó műveikre, melyeket sok szempontból a mai magyar történetírás és oktatás – benne természetesen a középiskolai – sem nélkülözhet, s az igényes történelemtanári munka alapjául szolgálnak. Ilyenek például Mályusz Elemér, Kosáry Domonkos, László Gyula, Engel Pál, Györffy György, L. Nagy Zsuzsa, Juhász Gyula, Szakály Ferenc nagybecsű kutatásai.

A fejezet tematikus elrendezése precíz eligazodást biztosít az intézményi és ideológiai keretek, a korszakok és kutatások, valamint a korszakban megjelenő szintézisek tanulmányozására, hiszen az ekkor születő kutatások publikált anyagának nem egy művével naponta találkozhatunk oktató munkánk során.

Romsics Ignác műve utolsó fejezetében kitekintést nyújt a rendszerváltás hatására és következményeire a magyar történetírásban. Indításként leszögezi, hogy „*A történetírás "rendszerváltását" 1989–1990-ben két szimbolikus jelentőségű esemény tette mindenki számára nyilvánvalóvá: az addig üdvtörténetként bemutatott 1945 utáni magyar történelem radikális újraértékelése és Kosáry Domonkos megválasztása az MTA elnökévé.*” (481. old.)

A szerző a fejezetben ismerteti a történettudomány napjainkig fennálló intézményrendszerét, folyóiratait, kiadványait, s a felsőfokú oktatás történészi, történelemtanári képzési rendszerét, ami alapvető tájékozódást ad a középiskolákban oktató szaktanárok számára is.

Ugyancsak nélkülözhetetlen a kötet gazdag, és sok szempontból eligazító bibliográfiája, s külön „ajándék” az a függelék, mely egyrészt az egyes korszakok vezető személyiségeinek nyilatkozatait, beszámolóit, a történettudomány intézményeinek programjait, illetve azok részleteit közli 1867 és 1984 között, kezdve gróf Mikó Imre elnöki beszédével a Történelmi Társulat 1867. július 2-i választmányi gyűlésétől, bezárva Kosáry Domonkos 1984-es tervezetével a magyar történettudomány feladatairól és szervezeti kérdéseiről.

A függelék másik értékes részét alkotó Kislexikon a kötetben szereplő, az egyes irányzatokat meghatározó huszonegy történész életrajzát, pályafutását tartalmazza, míg végül egy impozáns névmutató segíti a művet felhasználók vagy egyszerűen csak olvasók eligazodását.

Sávoly Mária: Historiográfia és történelemoktatás

(Romsics Ignác: *Clio bűvöletében – Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, 2011)

A „*Clio bűvöletében*” működő szakma és oktatógárda számára az alapvető feladatot, küldetéstudatot művében így összegzi a szerző:

„*Mintegy másfél századdal a tudományos történetírás magyarországi kialakulása után ezért ma is időszerű a Magyar Történelmi Társulat első elnökének, gróf Mikó Imrének a szervezet megalakulásakor 1867-ben elhangzott intése: "A nemzeti ábrándokat történetírásunkból zárjuk ki. (...) komoly küldetésű nemzetnek főként a valóra kell törekednie, tudományban és műveltségben szintúgy, mint a politikai és társadalmi életben. A való megismerésére, valódi politikai érettségre pedig egy tudomány is biztosabb ösvényen nem vezet, mint a történettudomány".*” (490. old.)

A cikkben szereplő kép forrása:

<http://www.osiriskiado.hu> (letöltés időpontja: 2011.12.20.)